جوانکاریی وشەیی لە شیعرەکانی سامی عەودالْدا

رزگار عمر فتاح [١]

[١] بەشی پەروەردەی بنەڕەتی- ئێواران، فاکەڵتیی پەروەردە، زانکۆی کۆیە، هەرێمی کوردستان، عێراق

پوختە

ئەم توێژینەوەیە بەناونیشانی (جوانکاریی وشەیی لە شیعرەکانی سامی عەودالْدا)، دەرفەتێکی بایەخدارە بۆ پتر ئاشنابوون بەچەمك و پێناسەی جوانکاری و زیاتر پێشاندان و بەرجەستەکردنی ئاسۆ و پایەکانی جوانکاری و کاریگەری و رۆڵی ئەم بابەتە لە شیعرەکانی شاعیردا، کە تا ئەمڕۆ بەپێی پێویست ئاوڕی لێنەدراوەتەوە. بێگومان هۆکارەکانی هەڵبژاردنی ئەو بابەتە زۆرن، بەڵام بە شێوەیەکی ڕاستەوخۆ بۆ پێگە و گرینگیی جوانکاری لە داهێنانی شیعرییدا لەلایەك، توانا و رۆڵی شاعیر لە لایەکی دیکەوە دەگەڕێتەوە. توێژینەوەکە لە پێشەکی و دوو بەشی سەرەکی پێکهاتووە. بەشی یەکەم بەشێوەیەکی گشتی تیۆرییە و لە سێ تەوەر پێکهاتووە. تەوەری یەکەم، بریتیە لە چەمك و پێناسەی جوانکاری. لێرەدا بە پشتبەستن بە بەڵگەی زانستی و بیرو بۆچونی نوسەران و ڕەخنەگران، چەمك و پێناسەی جوانکارییان دەرخستووە. تەوەری دووەم بۆ مێژوو و سەرهەڵدانی جوانکاری لە شیعردا تەرخانکراوە، لەتەوەری سێیەمیشدا جۆر و مەبەستەکانی جوانکارییان پیشانداوە. بەڵام بەشی دووەم تایبەتە بە جۆرەکانی جوانکاری و بەها و ڕەنگدانەوەی لە شیعرەکانی سامی عەودالْدا. کە لە سێ تەوەر پێکهاتووە. لە تەوەرەی یەکەمدا هونەرەکانی جوانکاری (ڕەگەزدۆزی و هێنانەوە و سەروادار) مان لە شیعرەکانی شاعیردا، بەشێوازێکی زانستی خستۆتەڕوو. لەتەوەرەی دووەمدا، بایەخ و کاریگەریی هونەرەکانی (کەرتکردن و گێڕانەوە و پاتکردنەوە) مان شرۆڤە کردووە. لەتەوەرەی سێیەمیشدا کاریگەری و ڕەنگدانەوەی هونەرەکانی جوانکاری (بوونی پێویستە و تێکهەڵکێش و دووسەروا) مان لە شیعرەکانی شاعیردا بەوردی ڕون کردوونەتەوە.

کلیلە وشە کلاسیزم، جوانکاری، مۆسیقای شیعری، ئیستاتیکیەت، ڕەگەزدۆزی

١. پێشەکی

سامی عەودالْ: شاعیری کلاسیکی کورد لە ساڵی ١٩١٠ لە شاری کۆیە لە دایك بووە. ناوی ڕاستەقینەی (مەلاحوسێن بابە ڕەسول) ە نازناوەکانی سامی وغە رقی بۆ خۆی داناوە. خاوەنی دیوانێکی شیعری گەورمیە و بابەتی شیعرە کانی بریتین لە (دلْداری، سیاسی، بەرەنگاری، نیشتمانی، نەتەوەیی، ئاینی، فەلسەفی، کۆمەڵایەتین) لە ساڵی ١٩٨٥ کۆچی دوایی کردووە لە گۆرستانی دەرویش خدر لە کۆیە نێژراوە. (حەمەد بەگ ،٢٠١٥: ٦)

(جوانکاریی وشەیی لەشیعرەکانی سامی عەودالْ) دا، یەکێکە لە لایەنە گرینگ و بە هێزەکانی بونیاتی هونەری شیعری و هەر لەکۆنەوە پانتایەکی فراوانی لە شیعری شاعیرانی کلاسیکیداو بەگشتی و لەشیعرەکانی سامی عە ودالْ دا بەتایبەتی هە بووە. بۆیە سنوری توێژینەوەکەمان لەم بابەتەدا چڕ دەبێتەوە. جگە لەمەش هونەرەکانی جوانکاری ڕەنگدانەوەیەکی گەورەو بەهێزیشی لەبەرهەمی شاعیراندا هەیە. بە شێوەیەك جوانکاری بەهەردوو لایەنی وشەیی و واتایی وەك ڕەگەزێکی زۆر گرینگی ڕەوانبێژی لەشیعردا سەیرکراوەو بایەخی پێدراوەو، لەئاستێکی باڵاشدا بەکارهێنراوە، لە ڕاستیدا مەبەست و ئامانجی سەرەکی توێژینەوەکەمان زیاتر دۆزینەوەو بەدەرخستنی

گۆڤاری زانکۆی کۆیە بۆ زانستە مرۆڤایەتی و کۆمەڵایەتییەکان
بەرگی ٢، ژمارە ١ (٢٠١٩)
ڕێککەوتی وەرگرتن ٢ ئاب ٢٠١٨؛ پەسەندکرا لە ڕێککەوتی ١٣ کانونی دووەم ٢٠١٩ توێژینەوەی ڕێکخراو: لە ڕێککەوتی ٢٥ ئایار ٢٠١٩ بڵاوکراوەتەوە.
ئیمەیڵی توێژەر: rzgar.umer@koyauniversity.org
مافی چاپ و بڵاوکردنەوە © ٢٠١٩ **م. رزگار عمر فتاح**، گەیشتن بەم توێژینەوەیە کراوەیە لە ژێر ڕەزامەندی - CC BY-NC-ND ٤.٠

Original Article | doi: 10.14500/kujhss.v2n1y2019.pp13-19

كاریگەری و ڕووە درەوشاوەكانی جوانكاریی وشەییە لە شیعردا بەگشتی و بەتایبەتیش لەشـیعرەكانی سـامی عەوداڵ دا، كە تا ئێسـتا بە پێی پێویسـت لە م ڕووەوە ئاوڕی لێنەدراوەتەوەو بەشـێوەیەكی ئەكادیمی كاری لەسـەر نەكراوە. هەر ئەمەش هۆكاری هەڵبژاردنی ئەم بابەتە بووە، چونكە ئەم لێكۆلینەوانەی تائیستا لە سەر شیعرەكانی ئەم شـاعیرە كراون، زۆر بەكەمی نەبێت بەلای ئەم باس وبابەتەوە نەڕۆیشـتووە و كاری لەسـەر نەكراوە. ئەمە لە كاتێكدا شـاعیر خاوەنی ئەزمون و تواناو شـارەزاییەكی زۆر بووەو، توانیویەتی تاڕادەیەكی زۆر لە مبارەیەوە داهێنان و گۆڕانكاری بكات و، شوێن پەنجەی لە داڕشتنی هونەرەكانی جوانكاریی شیعری كلاسیكی كوردیدا دیاربێت.
بێگومان بۆ ئەنجامدانی ئەم توێژینەوەیە بەپێ سروشـت و خواسـتی بابەتەكە، ڕێبازەكانی (وەسـفی و شـیكاری) مان بەكارهێناوە. بە مەبەسـتی خزمەت كردن و پێشـخسـتنی ئەم بابەتە. دیارە نرخ و بەهـای توێژینەوەكە لەوەدایە، پڕۆژە و هەنگاوێكی باشـە بۆ ئەوەی هونەرەكانی جوانكاریی وشـەیی لەپاڵ هونەرەكانی دیكەی شیعریدا، لە شیعرەكانی ئە م شاعیرە مەزنە بخەینەڕوو.

٢. دەروازەیەكی تیۆری سەبارەت بە هونەرەكانی جوانكاری:

٢.١ چەمك وپێناسەی جوانكاری:

وەك ئاشكرایە هونەرەكانی ڕەوانبێژی و لە سەروی هەموشیانەوە هونەرەكانی جوانكاری پێگەیەكی زۆر گەورە فراوانی لە ئەدەبیاتی جیهانیدا هەیە. بە ڕادەیەك وەك كەرەستەیەكی بەهادارو پێویست و بەیەكێك لە بنەما گرینگ و سەرەكیەكانی ئەدەب دانراوە. ئەمەش وایكردووە ڕەنگدانەوەیەكی فراوان و كاریگەریەكی بە هێزی لە بواری ئە دەبیدا هەبێت . بە تایبە تیش لەبواری شیعریدا. هە ر بۆیە لە مێژویەكی زۆر كۆنەوە جێگای بایەخی شاعیران و نوسەران و ڕەخنە گران بووە، بە شێوازی جۆراوجۆر بە كاریان هێناوە و بیرو بۆچون و تێڕوانینی خۆیان لەم بارەیەوە خستۆتە ڕوو. وەك ئاشكرایە" جوانكاری لە ڕوی زمانییەوە واتە داهێنانی نوێ و تازە كەلە پێشودا هاوشێوەی نەبێت"(المراغی , ١٩٩٣ : ٣١٨) هە رچی " جوانكاری زمانی كوردیشە ئە وا ناوێكی واتایی ناسادەیە ، كە لە هاوەڵناوی جوانكاری بكەر لێكدراو كەبەواتای ڕازێنەوە ، بوك جوانكەر ، دەست ڕەنگین بە هونەر دێت " (هەژار، ١٣٨٩هت :١٨٥) هەروەها خەتیب قەزوێنی دەربارەی جوانكاری دەڵێ : "جوانكاری ئەوەیە بەهۆی جوانی و ڕازاوەیی ئاخافتنەوە دەردەكەوێت ،ئەم دەركەوتنەش دوای ڕەچاوكردنی بەرامبەری ڕونی واتایی دێتەكایەوە ." (قاسم، الدیب,٢٠٠٣: ٥٣). نوسەری ناوداری عە رەب ئەحمەد هاشمی سە بارەت بەرەوانبێژی و هونە رەكانی جوانكاری دەڵێت :" هونەرەكانی ڕەوانبێژی دەربڕینی واتای بەرزو ڕونە بە وشە ی ڕەوان و پاراو كە لە سەر هەست و سۆز و دەرون كاریگە ر بێت " (الهاشمی, ٢٠٠٥ : ٢٥) جگە لەمانە سكاكی لە پێناسە ی جوانكاریدا دەڵێت: " ئە و ڕووە تایبەتیانەیە كە پەنایان بۆ دەبردرێت بە مەبە ستی جوانكردنی قسە ،، الكلام ،، ئە و ڕووە تایبە تیانەش وەكو زانستێك چە سپاون ڕێپێشاندەری شاعیرن بۆ ئەوەی وەكو هونەرێك بە كاری بهێنێت " (سالار ، ٢٠٠٥ :١٣٤) ئە مەش ئەوە دەگەیەنێت كە جوانكاری ئەو كەرستە جوان وسە رنج ڕاكێش و دڵگیرەیە كەبەمە ستی زیاتر جوانكردن و ڕازاندنەوەی دەقی شیعری و ئە دەبی بەكاردەهێنرێت . عە لائەدین سجادی دە ڵێت:" جوانكاری ئەوەیە كە بەهۆی جوانی و ڕێك و پێكی قسە دەردەكەوێت، دیارە ئەم دەركەوتنەش وەختێك دەبێت كە ئەو قسە یە لەگەڵ چۆنیەتی كاتەكە (مقتضی الحال) بە ڕانبەری دەكات". (سجادی ،١٩٧٨ :٤١). بەڵام عە زیز گەردی پێی وایە كە "جوانكاری یەكێكە لە سێ بەشەكە ی زانستی ڕەوانبێژی وەك لە زاراوەكە دەردەكەوێت، ئەركی ئەو بەشە بایەخدانە بەلایەنی جوانی دەربڕینی ئە دەبی بەهەردوو بە شەكەیەوە: وشەیی و واتایی "(گەردی،٢٠٠٢ :٧٦) . دیارە مەبەست لە جوانكاریی وشەیی جوانكردن و ڕازاندنەوەی فۆڕمی شیعرییە، یان ئارایشتكردنی دیوی دەرەوەی دەقی ئەدبییەو لە داڕشتنی ئیستاتیكیەتی ئەدەبیدا ڕۆلێكی بەهێزی هەیە و ، پشت بەوشەو وشەكاری دەبەستێت،بەتایبەتی لە شیعری كلاسیكیدا ئەم جۆرە هونەرە بەڕادەیەكی زۆر گەورەوفراوان بەكارهاتووەو پلەیەكی بەرزی هەبووە، جێی ئاماژە پێكردنە" جوانكاری لە عەربیدا - البدیع - پێدەوترێت كە وشەیەكە لە ڕوی زمانییەوە بریتییە لە " داهێنانی شت" یان بە واتایەكی دیكە - البدیع - بەو شتە دەگوترێت كە بۆ یەكەم جار دادەهێنرێت " (عە بدوڵا،٢٠٠٣: ٩) هونەرەكانی جوانكاری بە سەرچاوەیەكی گرینگی بەرهەمە ئەدەبیەكان دادەنرێت و جوانی ڕازاوەیی وچێژە خۆشی بە دەقەكە دەبەخشێت . بەڵام ئەوەی لێرەدا دەمەوێ جەختی لەسەربكەمەوە ئەوەیە كە مەرج نیە هە موو جوانكاریەكی شیعری و ئە دەبی داهێنانی تیدابێت. زۆرجار لە وانەیە لاسایی كردنەوەی دە قەكانی پێش خۆیان بێت زۆرجاریش بۆتە هەوێنی داهێنان و گۆڕانكاری و جوداكاری لە لایەن شاعیران ونوسەرانەوە و كەم تا زۆر بەكاریان هێناوە. سامی عەوادڵ یەكێكە لەو شاعیرە بە زەوق و سە لیقانە ی كەتوانایەكی زۆری لە بواری وشەكاری و هونەركانی ڕەوانبێژی دا هە بووە و تاڕادەیەكی زۆرگۆڕانكاری و داهێنانی تێداكردووە. لەئاستێكی بەرزیشدا هونەرەكانی جوانكاری بەهەموو جۆرەكانیەوە لەشیعرەكانیدا ڕەنگیداوەتەوەو بەكاریهێناوە.

٢.٢ مێژوی سەرهەڵدانی جوانكاری:

جوانكاری یەكێكە لە هونەرەكانی ڕەوانبێژی و ئیستاتیكیەتی ئەدەبی، كە شاعیران و نوسەران لە مێژویەكی زۆر كۆنەوە بایەخیان پێداوەو وەك سەرچاوەیەكی سەرەكی و گرینگی گۆڕانكاریو داهێنانی شیعری سەیریان كردووەو، تواناو شارەزایی خۆیان تێدا بەكارهێناوە. بێگومان ئەمەش لە شاعیرو نوسەرێكەوە بۆشاعیرو نوسەرێكی دیكەو لە ڕێبازو سەردەمێكەوە بۆڕێبازو سەردەمیكی دیكە گۆڕانكاری بە سەر داهاتووە. بۆیە ئەگەر ئاوڕێك لەمێژووی شیعروئەدەب بدەینەوە، دەبینین لەهەرقۆناغ و سەردەمێك لە مێژووی مرۆڤایەتیدا جۆرە ڕەگەزو ژانەرێكی ئەدەبی باو بووەو كاریگەری لە سەر شاعیران و ئەدیباندا دروستكردووە. جوانكاری وەك بابەتێكی پڕ بەهاو سەرنج ڕاكێشی ئەدەبی زیاتر بەزادەی كلاسیكییەكان دادەنرێت و لەبەرهەمی ئەوانەدا ڕەنگی داوەتەوە كە هەڵگری بیروباوەڕی كلاسیكین. چونكە كلاسیكییەكان لەبەكارهێنانی وشەكاری و میتافۆرم و هونەرەكانی ڕەوانبێژی دا دەستێكی باڵایان هە بووە. دیارە " سە رەتای سەرهەڵدانی هە موو بوارەكان بەگشتی و ئە دە ب و هونەر بەتایبە تی، بۆ شارستانیەتی یۆنانی دەگەڕێتەوە و لە وێوە دەست بەدواداچوون و گێڕانەوەی مێژوویان دەكرێت. چونكە یۆنانیەكان بۆ یەكەمجار بناغەیەكی فەلسەفیان بۆ سە رجەم زانستەكان دانا، لەناویشیاندا جوانی هونەرو شیعر". (عومەر، ٢٠٠٩: ٢٩) هەروەها ڕۆمەكانیش لە بیری جوانكاریدا بێ ئاگا نەبوون، بۆنمونە، هۆراس٦٥-٨٠، پێش زایین بیرە ڕەخنەییەكانی لە قەسیدەیەكدا بەناوی، نامەیەك بۆ خێزانی پیرۆ، خستۆتە ڕوو، كە بە، " هونەری شیعر" ناسراوە. هونەری شیعر تیایدا بە رگێكی ئامانجدار دەپۆشێت و دەڵێت: "ئامانجی شاعیر یان سود بەخشینە یان چێژ بەخشینە، یاخود لە یەكاتدا وروژاندنی چێژو سود بە خشینە، واتە جوانی هونەرو ئەدەب لە ڕوی ڕوخسارو ناوەرۆكەوە دە بینێت. چێژ بەروخسارو سود بەناوەرۆكەكەیەوە دەبەستێتەوە " (عزیز، ٢٠١٠: ١٣). "عە بدوڵای كوڕی موعتەز یەكەم كەس بووە بە شێوەیەكی زانستی

Original Article | doi: 10.14500/kujhss.v2n1y2019.pp13-19

هەوڵی هێنانەکایەی زانستی جوانکاری داوەو، ئاماژەی بەهەژدە هونەر لە هونەرەکانی جوانکاری کردووە، بەمەش توانیویەتی ببێتە سەرچاوەیەکی سە رەکی زانستی جوانکاری وەك لە، كتاب البديع، ئە و ڕاستیەیی سەلماندووە. دواتر قودامەی کوڕی جە عفەر کە لە نوسەرەکانی هاوچەرخی موعتەزە لە م بارەیەوە خزمەتی زۆری کردووە "(عتيق ،٢٠١٥ :٧٥). جگە لەمە هەریەکە لە ئەبوهیلالی عەسکری و ئیبن ڕەشیق و قەیرەوانی و عیزەدین موسڵی و عە بدولغەنی نابلسی لەم بوارە دا ڕۆڵی بەرچاویان هەبووە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوەی کە هونەری جوانکاری لە گەڵ ئاینی ئیسلام دەرکەوتووە، بەتایبەتی زانایانی ئاینی و شەرع زان و زمانەوانان بەیاخی زۆریان بە م بوارە داوە. بەتایبەتی جوانکاری لە بەرگی قورئان و ناوەرۆك و ڕێکخستن و ریککاری لە پە رەکانی قورئاندا. بە م شێوەیە هونەرەکانی جوانکاری بەرە بەرە گەشە ی کرد. لەجوانکاری ڕوکاریەوە بۆ ناوەرۆك و شیعرو فەرمودەکانی پێغەمبە ر (د. خ) گواسترایەوە. دواتر هونەرەکانی جوانکاری پەل و پۆی بۆ گەلێك بواری جۆراوجۆر هاویشت. بەڵام مێژوی سەرهەڵدانی هونەرەکانی جوانکاری لە ئە دەبیاتی کوردیدا زۆر دوور نییە "لێکۆڵینەوە ڕەوانبێژیەکان بە بە راورد لە گە ل عەرەب و ڕەوانبێژی عە رە بی، دواکەوت و تا دوا چارەگی سە دەی بیستەم، مە گە ر لە پە راوێزی باسانی تردا، ئە گینا شتێکی وای لە سە ر نەنوسراوە شیاوی باس بێت. یە کەم کتێبی تایبەت بە م زانستە لە ئە دەبی کوردیمان کتێبەکە ی عەزیز گەردی یە بەناونیشانی ڕەوانبێژی لە ئە دە بی کوردی دا کە بە رگی دووەمی تایبە تە بەجوانکاری. وە دووەم کتێبی تایبە ت بەجوانکاری، خۆشخوانی مامۆستا عەلائەدین سجادی یە و لەسێ بە ش پێکهاتووە و لە بەشی سێیەمدا باس لە هونەرەکانی جوانکاری دەکات سێیەم کتێبیش لە م بارەیەوە کتێبەکەی مەلاعەبدولکەریمی مودەریسە بەناونیشانی بەدیع و عەروزی نامی، ئە م کتێبە ژمارەیەکی زۆری هونەرەکانی جوانکاری خستۆتەڕوو " (عە بدوڵا ، ٢٠٠٣ :١٦) جێی ئاماژە پێکردنە دوابەدوای ئەمانە چە ندین نوسەرو لێکۆڵەر لە م بارەیەوە لێکۆڵینەوەیان ئەنجام داوەو، یان وتارو بیروبۆچوون و تێڕوانینی خۆیان دەربارەی جوانکاری و هونەرەکانی ڕەوانبێژی و ئیستاتیکا لەڕۆژنامەو گۆڤارەجۆراوجۆرەکاندا خستۆتە ڕوو و بڵاوکردۆتەوە،بەڵام بەشی زۆری ئەم نووسینانەش زیاتر وەرگێڕان بووە،بۆیە دەتوانین بڵێین هونەرەکانی ڕەوانبێژی کوردی بە هەموو بەشەکانی ڕونبێژی و جوانکاری و واتاناسییەوە لەژێر کاریگەری ئەدەبیاتی بیگانەدا، لەپاڵ هەندێ هەوڵی تاکەکەسی لە ئەدەبیاتی کوردیدا هاتۆتەکایەوە.

٢.٣ پێکهاتەو جۆرو مەبەستەکانی جوانکاری:

١. **بەشەکانی جوانکاری:** هونەرەکانی جوانکاری لای تەواوی ئەو نوسەرو ڕەخنەگرانەی لەم بارەیەوە نوسیوویانەو لێیانکۆڵیتەوە، بۆ دوبەشی سەرەکییان دابەش کردووە، کە بریتین لە:

أ. **جوانکاری وشەیی:** "مەبەست لەم جۆرە ی جوانکاری ڕازاندنەوەو ئارایشکردنی دیوی دەرەوەو ڕوخساری دەربڕین و شیعرە، ئەگەرچی دەگونجێت ماناشی لەگەڵدا جوان بێت. خاسیەت و تایبەتمەندی هەرە دیاری ئە و جوانکارییەش ئەوەیە کە دەربڕینەکە بۆ هاوواتاکەی گۆڕا، یاخود وشەکە بەوشە ی هاوواتای بەرانبەری جێگیرکرا، لە پەیوەندی ستونیدا، ئەوا نوسین و دەربڕینەکە ڕازاوەیی و جوانی خۆی لەدەست دەدات" (عە بدوڵا ،٢٠٠٧: ٢٤٧) بێگومان دەتوانین بڵێین" جوانکاری وشەیی ئەو جوانکارییە ڕوو لەوشە دەکات، واتە بە هۆی وشەکەوە هونەری جوانکاری دروست دەبێت، وشە قاڵبێکە بۆ گوزارە، چونکە مەبەستی گوزارەیی لە هەموو شتێکدا گوزارەیە. یان بە واتایەکی دیکە جوانکاری وشەیی ئەوەیە کە لە لایەنی ئاواز و مۆسیقای وشە دەکۆڵێتەوە. زایەڵە و ئاوازی وشەکان لە هەردوو ئاستی ئاسۆیی و ستونیدا دەبەستێتەوە، مەبەست لە و جۆرەیان ئە وەیە، چۆن ڕەگەزەکانی ئەدەبی پەیوەندی ئاوازو مۆسیقایان دە کەوێتە نێوان و چۆن بەم ئاوازە ناوەکی و دەرەکییەکەشی دەربڕینی بیرو سۆز بەجۆشتر دەبێت و چنینی ڕستەو دێرەکان ڕێك و تۆکمە دەبێت، ئەم بەشە زیاتر خۆی بەدووبارەبوونەوەی دەنگ خەریك دەکات "(عەزیز گەردی، ٢٠٠٢ :٧٦) ئەم جۆرەی جوانکاریش ئە م هونەرانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

١. ڕەگەزدۆزی(الجناس)
٢. هێنانەوە (التصدير)
٣. سەروادار (السجع)
٤. کەرتکردن (التشطير)
٥. گێڕانەوە (الترديد)
٦. پاتکردنەوە(التكرار)
٧. ونی پێویستە (لزوم مايلزم)
٨. تێکهەڵکێش(التظمين)
٩. دوسەروا (التشريع

ب. **جوانکاریی واتایی:** ئەم جۆرە جوانکاریەیە، کە شان بە شانی جوانکاریی وشەیی ڕۆڵێکی گرینگی لە ڕازاندنەوەی دەقی ئەدەبی و شیعریدا هەیە، هەر ئەمەش وای کردووە ببێتە جێگای بایەخی شاعیرانی کلاسیك و پەنا بۆهونەرەکانی جوانکاری ببەن و لەبەرهەمەکانیاندا ڕەنگ بداتەوە، وێڕای ئەمانەش دەتوانین بڵێین، مەبەست لە جوانکاریی واتایی ئەوەیە کە لە سەربنەمای واتای وشەکان دروست بووە و هاتۆتەکایەوە. مامۆستا عەلائەدین سجادی جوانکاری واتایی بەگوزارە ناو بردووە. مەبە ست لەم جۆرەیان ئەوەیە " کە لە لایەنی وشە و دەستەواژەی ڕستەکان دەکۆڵیتەوە، لە ڕوانگەی چێژی جواناسیەوە. لەم جۆرە جوانکاریەدا واتای وشەکان هەماهەنگیان دەکەوێتە بەین و زەین، لە وشەیەکەوە بۆ وشەیەکی دیکە دەچێت و ئە م جولەی بیرکردنەوەیە چێژێکی جوانکاری بەخوێنەر دەبەخشێت. شایانی باسە جوانکاری واتایی نزیکەی ٣٤ هونەری جوانکاری لە خۆگرتووە. (گەردی،٢٠٠٢: ٧٧)

٣. ئە رك و ئامانجەکانی جوانکاری لە ڕەوانبێژیدا:

وەك دەزانین هە موو دیاردەو بابە تێکی ئەدەبی کۆمەڵێك مەبەست و ئامانجی گرینگی لە پشتە و لەهەمان کاتیشدا کۆمەڵێك ئەرکی گرینگی هەیە. هونەرەکانی جوانکاریش بەهەمان شێوە گەلێك ئەرك و ئامانجی بایەخداری لەخۆگرتووە، کە دەتوانین لەم خاڵانە ی خوارەوەدا کۆیان بکەینەوە:

١. ئەرکی جوانکاری لە وەدایە کە سە یری پارچە ئەدەبیەکە دەکات و لایەنی جوانی ئەدۆزیتەوەو لێیان ورد دەبێتەوە " (گەردی ،١٩٧٢ :١٢)
٢. " جوانکردن و ڕازاندنەوەی دەقی ئە دەبی و دابڕینی دەقەکە لە قسە ی ئاسایی بازاڕی.
٣. ڕەوانبێژی لە ئاستی ڕوخسارو دیوی دەرەوەی شیعر کاردەکات و دەیڕازینێتەوەو جوانی پێدەبەخشێت.

Original Article | doi: 10.14500/kujhss.v2n1y2019.pp13-19

٤. ڕەوانبێژی گەڕان و پشكنین بۆئە و ڕستە تایبەتیانە دەكات كە سودبەخشن و جوانیان پێوەدیارە، واتا بە دوای وشە ی مانادارو مۆسیقیدا دەگە ڕێت.

٥. بزواندنی بیرو ڕاهێنان لە سەر وشە ی جوان" (مستە فا ،٢٠٠٣: ١٤)

٦. "دیاریكردنی كۆمەڵێك پێوەرو پێودانگی ئەدەبی بۆ ئەوەی دەقە ئەدەبیەكە. لەڕێگا هونەرییەكەی خۆی لانەدات.

٧. پێدانی مۆسیقاو ئاوازە لە ڕێگای هێنانی وشە ی لە یەكەوە نزیك، لە ڕوی فۆرم و پیتەوە.

٨. پێگەیاندنی سودو خۆشی و چێژ بەخوێنەرو گوێگران بەهۆی واتای نوێ و داهێنراو ئە ویش لە ڕێگای زمانی شیعری، یاخود میتا فۆرەوە.

٩. دانانی وشەوڕستەی لەبارو لەشوێنی گونجاودا، بەپێی مەبەست و گونجاوی نوسەر" (سلیمان،٢٠١٤: ٢٩)

٤. جوانكاریی وشەیی وبەهاو ڕەنگدانەوەی لە شیعرەكانی سامی عەودال دا:

٤.١ هونەرەكانی (ڕەگەز دۆزی، هێنانەوە، سەروادار) لەشیعرەكانی شاعیردا.

١ . **هونەری ڕەگەزدۆزی:** بریتییە لە دوو وشە یان زیاتر لە ڕوی شێوەو فۆرمەوە وەك یەكن یان لە یەكتر دەچن، بەڵام لەڕوی واتاوە جیاوازن. زاراوەی " ڕەگەزدۆزی لە وشەی عەرەبی، جیناس، وەرگیراوە. ئەم وشەیە لە فەرهەنگە كوردییەكان دا بە م شێوەیە هاتووە، فازیل نیزامەدین، بە (تشابە من اللفظ دون المعنی). لێكی داوەتەوە. واتە لێكچون لە دەربڕین بەبێ ماناو واتا " (نیزامەدین، ٢٠٠٥ :١١٥). یان دەتوانین بڵێین ڕەگەزدۆزی " ئەوەیە كە دوو وشە یان زیاتر لە شێوەدا واتە لە دەنگەكان وەكو یەك وابن یان لە یەكەوە نزیك بن، بە ڵام لە مانادا جیاوازبن، چونكە ئەگەر یەك مانایان هەبێت ڕەگەزدۆزی دروست نابێت. "(پەخشان عەلی ئەحمەد ،٢٠٠٧ :١٦٧) عەزیز گەردی سەبارەت بە ڕەگەزدۆزی دەڵێت : " ئەوەیە كە دوو وشە یا ن زیاتر بێنی ، لە ڕواڵەتدا وەك یەك وابن یان بە یەك بچن ، بەڵام هەر یەكێكیان واتای تایبەتی خۆی هەبێ كە جودابێ لە وشەكانی تر " (گەردی ، ١٩٧٥ : ٧) بە مشێوەیە " لە ڕەگەزدۆزی دا ئەگەر وشەكان كت و مت وەك یەك بون و هیچ جیاوازیەك نەبوو ، ئەوا ڕەگەزدۆزی تە واو پێكدێت ، بەڵام ئەگەر لەیەك لەو چوار مەرجەشدا كە ڕەگەزدۆزی تەواویان پێ دروست دەبێت و بریتین لە ژمارەی پیتەكان و ڕیزی پیتەكان وەك یە ك نەبون ، ڕەگەزدۆزی ناتەواو پێك دێت " (سەید مینە ،٢٠٠٧ : ٢٨٨) . وەك ئاشكرایە بەشێوەیەكی گشتی ڕەگەزدۆزی دوو جۆری هەیە:

أ- ڕەگەزدۆزی تەواو   ب- ڕەگەزدۆزی ناتەواو

وەك دیارە كە ڕەگەزدۆزی تەواو واتە "هاو ڕەنگی تەواو لە نێوان حەرفەكانی دوو لە فزدا " (مودەریس ،١٩٩١ :٣٨). یان بریتییە لە هاتنی دوو وشە یان زیاتر، كە لە ڕواڵەتدا وەكو یەك وابن و هەریەكێكیان خاوەنی گوزارەی سەربەخۆی خۆیانن "(سجادی ، ١٩٦٧ ، ٨٣) بە لام ڕەگەز دۆزی ناتەواو بریتییە لە بونی دوو وشە ی هاوشێوە كە بە تەنها لە یەك پیت جیاوازبن " (ناوخۆش و هاوڕێ یەكانی ، ٢٠١٠ :١٦٥) . بێگومان هونەری ڕەگەزدۆزی یە كێكە لەو هونەرە گرینگ و سە رەكی و كاریگەریانەی كە شاعیران و نوسەران بۆمەبەستی جوانكاری و گوزارشتكردن لە مەبەستەكانی و ڕازاندنەوەی بەرهەمە هەمەڕەنگ و جۆراو جۆرەكان و دەقە جیاوازەكاندا پشتی پێ دەبەستێ و سودی لێ وەردەگرێ، بەتایبەتی شاعیران لە هێنانەكایەوەی بەرهەمەكانیاندا زیاتر سود و بەهرە لە سەرچاوەی هونەرەكانی ڕەوانبێژیەوە وەردەگرن. هەر بۆیە ئەم هونەرە لە سیاقی جوانكاریی وشەیی كاریگەریەكی زۆر بەهێز و ڕەنگدانەوەیە كی فراوانی لە شیعری شاعیراندا هەیە، بە تایبەتی لە شیعرەكانی سامی عەودال دا. بۆیە شاعیر (١٤) جار ڕەگەزدۆزی تەواو و(٦١) جاریش ڕەگەزدۆزی ناتەواوی لە نێو كۆی شیعرەكانیدا بە كارهێناوە. ئەم پارچە شیعرەی شاعیریش بە ناونیشانی (هەر وایە كاكە) جاونترین نمونەیە بۆ ڕەگەزدۆزی تەواو لە سیاقی جوانكای وشەیی دا، كە زۆر بە زەقی خۆی دەنوێنێ كە دەڵێ:

گەر چڵكن نەبێ لاشەت ناخورێ
زەنگینیش نەبی ماڵت ناخورێ
فرمێسكی چاوم وەكـو كانییە
وەك گەنجی سورە وەكـو كانییە (مەعروف ،٢٠١٠ : ٣٨٤)

شاعیر لە دێڕی یەكەمی ئەو كۆپڵە شیعرە دا دوو جار وشەی (ناخورێ) ی بە كارهێناوە، كە ئە م دوو وشەیە لە شێوەدا وەك یەكن بە ڵام لە واتادا جیاوازن كە وشەی یەكەم بە واتای (خورشت) دێت بەڵام وشە ی دووەم بە واتای (خواردن) دێت، بە هەمان شێوە لە دێڕی دووەمیش دا دوو جار وشەی (كانییە) ی بە كار هێناوە، كە وشەی یەكەم بە واتای كانیاو سەرچاوە دێت. بەڵام وشەی دووەم بەواتای (كا)دێت. بە مەش ڕەگەزدۆزی تە واوی دروست كردووە. جگە لەمە شاعیر ڕەگەزدۆزی ناتەواوی بەڕێژەیەكی زۆر بەكارهێناوەو ئەمەش نمونەیەكە لە م بارەیەوە كە دەڵێ:

وەكو ئەوحازرم یارە لەڕیزەی لەشكری جەنگم
ئەوا قوربانی باڵات و فیدای لێو و دەمی تەنگم (سامی عەودال .٢٠١٠: ٣٠٩)

لێرە دا شاعیر لە كۆتایی نیوە دێڕی یەكەم و دووەم دا، وشەكانی (جەنگم، تەنگم) ی بەكارهێناوە، كەلە شێوەو جۆری پیتەكاندا لە یە كتر جیاوازن. بە مەش ڕەگەز دۆزی ناتەواوی دروستكردووە. بەم هۆیەوە توانیویەتی لە سیاقی جوانكاری وشە ییدا، تائاستیكی بەرزچێژو خۆشیوجوانكاری و زیندویەتی بە شیعرەكە ببەخشێت.

٢. هونەری هێنانەوە: یە كێكە لە هونەرەكانی جوانكاری وشەیی و پێگەیەكی گەورەو فراوان و بەهێزی لە شیعری شاعیرانی كلاسیكی و بەتایبەتیش لە شیعرەكانی سامی عەودالدا هەیە. " هێنانەوە، التصدیر، یان، رد العجز عن الصدر، بریتیە لە بونی دوو وشەی هاوشێوە، یان هاوڕەگەز، یە كیان لە كۆتایی دێرەكە دێت. ئەوی تریشیان دەكەوێتە سەرەتای نیوە دێری یەكەم، یان ناوەڕاستی، یان كۆتاییەكەی، یان سەرەتای نیوەدێری دووەم، یان ناوەڕاستەكە ی "(عەبدوڵا،٢٠١٢ :٣٤) هونەری هێنانەوە لە چوارچێوەی جوانكاریی وشە یی دا ئاستیكی بەرزی لەشیعرەكانی شاعیردا هە یە و لە كۆی شیعرەكانیدا (١٦) جار بەكاری هێناوە. وەك لەم نمونەی خوارەوەدا دەردەكەوێت كە دەڵێت:

سە بری دڵی ئینسانە بە هە شتێكی ئینسانە
ڕەفیقی ڕۆژو شەوە، هەم وەزیری ئینسانە (مەعروف ،٢٠١٠ : ١٢٨)

لێرەدا شاعیر لە نیوەدێڕی یەكەمدا دووجار وشەی (ئینسان) ی بە دوو واتای جیاواز بە كارهێناوە، هەروەها لە كۆتایی دێڕەكەش جارێكی دیكە وشەی (ئینسان) ی بە كار هێناوەتەوە، بە مەش توانیویەتی بە شێوازێكی بەرز هونەری هێنانەوە لە سیاقی جوانكاری وشەییدا بێنێتە كایەوە.

٣. **هونەری سەروادار:** سەروا یە كێكە لە ڕەگەزە گرینگەكانی شیعرو ڕۆڵیكی سەرەكی دەبینێت لەدروستكردن و هێنانە كایەوەی مۆسیقای شیعریدا "سەروا كۆمەڵە دەنگێكە وەك پارچە مۆسیقایە ك لە كۆتایی لەت یان دێرە شیعردا دێت " (خلوصي ,١٩٨٧: ٢١٥). بەڵام هونەری سەروادار لە عەرەبیدا، السجع، ی پێدەوترێت. بریتییە لە كۆتایی هێنانی ڕستەكان لە پەخشاندا بەپیتێك، یان چە ند پیتێك، یان بە واتایەكی تر ئەو پیتە، یان ئە و چەند پیتەی لە كۆتایی پە خشانێكدا دێن وەك یە ك و هاو شێوە بن "

(عەبدوڵا، ٢٠٠٣: ٣٩). لە ڕاستیدا " ئه بێ چەند شتێك لە م سە رواداره بێته دی. ئەبێ وشەكانیان نەرم و نیان و ناسك بن. ئه بێ ئه و ڕستانه ڕوو بە ڕوی یه ك بوەستن و ئاخیرەكانیان لەپیته دەنگدارو بێ دەنگەكانا ، یه ك ئاوازیان هه بێ. ئه بێ بە جۆرێ بن، كه لە پێشا گوزاره ئامادەكرابێ و پاشان خراپته قاڵبی وشه كانەوە. ئه بێ ئه و ڕستانه كه سەرواداریيه كەیان دروستكردووە. ئاشنایه تیان پێكەوە هه بێت، نابێت لە یەك بپچڕێن. هه موو لە بەر ئەمانەیە بۆیە سەروادار كەوتۆته ناو هونەری حوانكاری وشەییه وە. " (سجادی، ١٩٧٨: ٨٢). دەتوانین بڵێین سەروادار بایەخێكی زۆری لەشیعری كلاسیكیدا هەیە، بە تایبەتی لە شیعرەكانی سامی عەودالدا بەشێوەیەكی زۆر زەق ڕەنگی داوەتەوە و خۆی دەنوێنێ، بە شێوەیە ك بەڕێژەی سەد لە سە د بەكارهاتووە كه دەڵێ:

قەڵبی من گـەر چە شنی لالە بێت و نەوتــی تێبكەن
ئاگـری دوژمن بێته گیانـــم، وەك چــرا من پێبكەن
شە قشەقی كەن گۆشت و یه سقان یەك بە یەك خێی تێبكەن
بێ ترس من دێمه مه یـدان حوكمه ئازادیم دەوێ
گەر نە سوتێم و نە خنكێم چۆن هـەژارم سە ركـەوێ

(سامی عەودال ،٢٠١٠ :١٥)

لێرەدا شاعیر لە چوارچێوەی مۆسیقایەكی شیعری ئاوازدارەوە، بەهۆی سەرواداری هەمەڕەنگەوە توانیویەتی پلە وپایەی شیعرەكانی تا ئاستیكی زۆر باش بەرز بكاتەوە و داهێنان و تازەگەری بێنێتە كایە وە.

٤.٢ هونەرەكانی (كەرتكردن و گێڕانەوە و پاتكردنەوە) لە شیعرەكانی شاعیردا:

١. كەرتكردن: جۆرێكە لە هونەرەكانی جوانكاری وشەیی، كه بە هۆی مۆسیقای ناوەوەی شیعری دێتەكایەوە و لە بنیاتی ڕوخساری شیعریدا ڕۆلێكی گەورەو بە هێزی بە تایبەتیش لە شیعری شاعیرانی كلاسیكدا هەیە. یان دە توانین بڵێن: "بریتیە لەوەی شاعیر بێجگە لە سەروای گشتی شیعرەكە لە ناو پارچەكانی شیعرەكەیدا، سەروای تر بەكاردەهێنێت، بۆیە پێی دەڵێن كەرتكردن، چونكە لەسەرواداره‌كانەوە وادەردەكەوێت شیعرەكە كەرتكراوە. " (سەید مینە ،٢٠٠٧ :٢٩٠) یان بەشێوەیەكی تر بۆیە بەكەرتكردن ناسراوە، چونكە شیعرەكە بە هۆی شێوازی بەكارهێنانی سەرواكانەوە بە شێوەی كەرتكردن دەردەكەوێت. كەهەموو ئەمانەش لە لایەن شاعیرەوە تەنها بەمەبە ستی چێژو خۆشی و جوانكاریي شیعری بەكاردەهێنرێت. دیارە ئەم هونەرەش وەك هونەرەكانی دیكە لە شیعرەكانی شاعیردا كەم تا زۆر بەمەبەستی ڕازاندنەوەی شیعریي بەكار هاتووە. شاعیر لە كۆی شیعرەكانیدا تەنها (٢١) جاری بە كار هێناوە. وەك لەم دێڕە شیعرەدا دەردەكەوێت كەدە ڵێ:

هەرچەند زێڕو گەوهەرە، پڕ لە مسك و عە نبە رە
فینك و پڕ سیبە رە، خاك و بەردو داری من. (مەعروف ،٢٠١٠، ٦٥)

لیرەدا شاعیر بە مەبەستی جوانكاریي شیعری شیعرەكەی بە شێوەی كەرت كردن داڕشتووە، تا بەم هۆیەوە بتوانێ جوانیەكی زیاترو ئاوازێكی مۆسیقی خۆشتر بە شبعرەكە ببە خشێت. بۆیە نیوەدێری یەكەمی ئەم دێرە ی كردووە بە دووكەرتی هاو سەروا.

٢. گێڕانەوە: ئەمەش جۆریكی دیكەیە لە هونەرەكانی جوانكاريي وشە یي كەزۆر نزیكە لە هونەری پاتكردنەوە. دیارە "گێڕانەوە و پاتكردنەوە، وەك دوو هونەری جوانكاری وشەیي، ئەگەرچی هەردووكیان بریتی بن لە دوو بارە و سێ بارەكردنەوەی وشە، یان گرێ و ڕستە، بەڵام ئەو جیاوازیەشیان هەیە. ئە و وشەیەی لە گێڕانەوەدا چە ند جارێك دووبارە دەكرێتەوە، هە ر جارەی دەبێت خراپێتە پاڵ وشەیەك، بە ڵام ئە و وشەیەی لە پاتكردنەوە دووبارە دەكرێتەوە هەرچەند جاریش پاتكرابێتەوە، هەر دەبێت لە تەك یەك بێن و نابێت وشەیەك یان ڕستەو دەستە واژەیەك جیاوازی بخاتە نێوانیان." (عە بدوڵا، ٢٠٠٣: ٥٢) بۆیە دە توانین بڵێین گێڕانەوە بریتییە لە دوبارە كردنەوەی وشەیەك یان دەستەواژەیەك یان ڕستەیە كە بە مە رجێك هە ر جارە ی بدرێتە پاڵ شتێك. شایانی باسە شاعیر لە كۆی شیعرە كانیدا (١٤) جار هونەری گێڕانەوەی لەسیاقی جوانكاريي وشەییدا بە كارهێناوە، بە م هۆیەشەوە چێژو خۆشی جوانكاری بە شیعرەكانی بە خشیوە. ئە مەش بە زەقی لە شیعرەكانیدا دیارە، وەك لەم كۆپلە شیعرەدا خۆی دەنوێنێ و دەڵێ:

لایێ بە زنجیر و كەمەند و لایێ بە ئاگر
زانێتە كە فە وتاوە دڵم بۆ چییە ڕۆڕۆ (مەعروف ،٢٠١٠: ٥٣٩)

لەنیوەی یە كەمی ئەو دێرەشیعرەدا، وشەی (لایێ) دووجار بە كار هاتووە، جاری یە كە م لە پاڵ وشە ی بە زنجیر بەكارهاتووە، جاری دووەمیش لە پاڵ وشەی بە ئاگر بە كارهاتووە. بە مەش شاعیر توانیویە تی هونەری گێرانەوە بە شێوەی جوانكاريي شیعری بێنێتە كایەوە.

٣. پاتكردنەوە: لەو هونەرانەیە كە شاعیرانی كلاسیك لە سیاقی جوانكاريي وشەییدا بایەخی زۆریان پێداوەو بە مەبەستی ڕازاندنەوە و بەخشینی چێژو خۆشی بە شیعرەكانیان بە ڕێژەیەكی زۆر بەكاریان هێناوە. بە تایبەتی لە لای سامی عەودالدا تاڕادەیەكی زۆر خۆی دەنوێنێ. هونەری پاتكردنەوە" لە عەربیدا (التكرار)ی پێدەڵێن، كە بریتییە لەوەی شاعیر وشەیەك یان دەستەواژەیەك، یان ڕستەیەك بێنێ، چە ند جارێك پاتی بكاتەوە، بۆچە ند مەبەستێكی تایبەتی، بەو مەرجەی هە مویان واتایان یەك بێت و لە جارێكەوە بۆ جارێكی تر واتایان نەگۆڕێت، واتە نابێت وشەو دەربڕینەكان نە لە ڕواڵە ت و نە لە گوزارە دا هیچ گۆڕانكاریان بەسەر دابێت. ئەم هونەرش بەڕادەیەكی زۆر لای شاعیر جێگای بایەخ بووە، لە كۆیي شیعرەكانیدا (٣٢) جار بەكاریهێناوە وەك لەم نمونە شیعرە ی خوارەوەدا دەردەكەوێت كە دەڵێ:

تخواكەی یارم یارم   هەر من بۆتۆ خەمخوارم
بۆ دەمكوژی بەدەردان تاكەی لەژێر ئازارم (مەعروف، ٢٠١٠: ٢٩٢)

لە م دێرە شیعرە ی سەرەوەدا شاعیر پە نای بۆ هونەری پاتكردنەوە بردووە بە مەبەستی جوانكاريي شیعری و (٢) جار وشە ی (یاری) بەكارهێناوەو دوبارە بۆتەوە كە هەردووجاریش تەنها یە ك مانایان هەیە بەم كارەش توانیویەتی جوانكاری بە ڕوخساری شیعرەكانی ببە خشێت.

٤.٣ هونەرەكانی (بونی پێویستە، تێكهە ڵكیش، دووسەروا) لە شیعرەكانی شاعیردا:

١. هونەری بوونی پێویستە: لەو هونەرانەیە كە لە چوارچێوەی ڕەوانبێژی و جوانكاری وشەیدا بووە بە هۆكارێكی كاریگەری ڕازاندنەوەی شیعری شاعیران لە داڕشتنی شیعریدا پەنایان بۆ بردووە. تا سەرواو ئاوازی شیعرەكانیان جوانترو خۆشتر بكەن "بوونی پێویستە لە عە رەبیدا (الزوم مایلزم) پێدەگوترێت، بریتییە لە وەكیەكی و هاوشێوە هاتنی پیتێك، یان چەند پیتێكی بەر لەو پیتەی كەلە هۆنراوەدا سەرواو و لە پەخشاندا سەروادار دروست دەكات. ئە مەش سەرواو و سەرواداره‌كان جوانترو ڕێكتر دەكات لە شێوە، بۆ سەرزار خۆشتر گۆدەكرێن، بەر لە گەیشتنمان بە كۆتایي ڕستە، یان دێڕە شیعرەكە. دەزانین كۆتایان بە چی دێت "(عە بدوڵا ،٢٠٠٣ : ٥٣

). ئه م هونه‌ره له كۆیی شیعره‌كانی شاعیر له ئاستێكی بەرزدایەو نزیكەی بە ڕێژەی ٧٥٪ بەكارهاتووه. ئەمەش نمونەیەكی بە رزە لەم جۆره هونەره وەك لە خوارەوەدا دەردەكەوێت كە دە ڵێ:

هەتا شاعیر بیت ئه دیب و زانا

به نیو دینارت نایــه ته هـانا (مەعروف، ٢٠١٠: ٤١٦)

لەم دێڕەشیعرەی سەرەوەدا، شاعیر شیعرەكەی بە هۆی سەرەوای (ا) دارشتووه. بەر لە (ا) هـ كەش لەدوو نیوه دێڕه شیعرەكەدا (ا، ن) هاتوون. كە ئەمانەش وەك هونەری بوونی پێویسته بەشێوازێكی جوان و سەرنج ڕاكێش بەمەبەستی جوانكاری و ڕازاندنەوەی مۆسیقای شیعرەكە بەكارهاتووه.

٢. هونەری تێكهەڵكێش: یەكێكه لە جۆره باوەكانی جوانكاری وشەیی و لە قۆناغی شیعری كلاسیكیدا زۆر بڵاوبووه. ئه م هونەره "لە عەرەبیدا، **تضمین**، ی پیدەگوترێت. بریتیه لە تیكهەڵكێش كردنی ڕستەو گوتەی یه كێكی تر به و هۆنراوەیه ی شاعیرێك له نوێ دای دەرێژێت. جا گوته و ڕستەكه ئایەتێك بێت، یان فەرموودەیەك، یان پە ندێكی پێشینان، یان نیو دێڕو دێڕه هۆنراوەی شاعیرێكی تر، یان ته نانەت شیعرێكی تەواوی شاعیرێكی ترو، یان هەر دەربڕینێكی تربێت (عەبدولا ،٢٠٠٣: ٥٧) كەئەمەش لە و هونەرانەیه كه شاعیران و نوسەران لە ئاستێكی بەرز بۆڕازاندنەوەی دەق و بە رهەمه ئەدەبیەكانیان بە شێوازی جۆراو جۆر لە گەڵ ئایەتەكانی قورئانی پیرۆز و فەرمودەی پێغمبەران و پەندی پێشینان و شیعرو وتەی ناوداران بەكاریان هێناوه. بە تایبه تی لە شیعری كلاسیكی كوردیدا لە ئاستێكی بەرز بووه و له كۆی شیعرەكانی شاعیریش دا (٧) جار بەكارهاتووه. وەك لەم نمونەی خوارەوەدا دەردەكەوێت كەدەڵێ:

نه پێڵاوی تەنگ نەخانەی بە جەنگ

نەك هەڵگرتن بۆ، گندۆرەی بەرمـنـك

عەقلیش بە جوبه و مەندیل و عه با

نه ژن بە جوانی شله و شۆخ و شه نگ (مەعروف ، ٢٠١٠ : ٤٢٧)

شاعیر لیره دا، ئه م پەندە كوردی یه ی (نه پێڵاوی تەنگ نه خانەی بە جەنگ) بە شێوەی تێكهەڵكێش لە چوارچێوەی شیعرێكی جوان و پڕ واتا دارشتووەو بە مەبە ستی جوانكاری و داهێنانی شیعری.

٣. دوو سه روا (موستەزاد): ئەم هونەره پێگەیه كی گەوره و فراوانی لە شیعری شاعیرانی كلاسیكدا هەیه وكه م تا زۆر شاعیران بە مەبستی جوانكاریی شیعری پەنایان بۆ بردووه. دیاره "ئه م بابەته بە لاغەی عەرەبی بە **تشریع** ناوی ئەبا. جا ئه م دوو سه روایه ش ئه وەیه كە هۆنراوەكە لە سه ر دوو سەروا دا بەزرێ، واته ئاخیری هۆنراوەكان بە جۆرێ بن كه وشه یا ڕستەی پێش وشەو ڕستەی دوای ئەوانیش سەروایان هه بێ. ئه مجا لەسەر هەریەك لە سه رواكانا ڕاوەستی. ئایا سه روای دوایی بێ یا سەروای پێش دوایی بێ و مەعنای تەواو بێت و هی ناتەواوی تیدا نه بێت " (سجادی ،١٩٧٨: ٨٤). یان دەتوانین بڵێین دووسەروا بریتی بووه لە و شیعرەی كه لەدوای هەر نیوه دێرێك پارچەیەكی كێشدار زیادكراوه. كە لە بنەڕەتدا نه واتاو نەكێشی ئەو دێرانەی كە ئەو پارچانەی بۆزیادكراوه پێویستیان پێ نەبووه. پارچه زیادكراوەكانیش هاوكێشن و ئەمەش وای كردووه وەك شیعرێكی سه رەبخۆ خۆی بنوێنی. به م شێوەیه دووسه روا وەك دووشیعری جیاواز دەردەكەوێ. جێ ێ ئاماژه پێكردنه ئه م جۆرەهونەره لە شیعره كانی شاعیردا بوونی نییه وهیچ جارێك بە كار نه هاتووه.

٤.٤ ئامارو ڕێژەی بە كارهێنانی جوانكاری وشه یی لە كۆیی شیعره كانی سامی عەودال دا:

١. ڕێژه بە كارهێنانی (ڕەگەز دۆزی): ٧٧ جار
   أ. ڕەگەز دۆزی تەواو ١٤جار
   ب. ڕەگەز دۆزی ناتەواو ٦٣ جار
٢. ڕێژەی بەكارهێنانی (هێنانەوه) ١٦ جار
٣. ڕێژەی بە كارهێنانی (سەروادار) ١٠٠%
٤. ڕێژەی بە كارهێنانی (كەرتكردن) ٢٦ جار
٥. ڕێژەی بە كارهێنانی (گێڕانەوه) ١٤ جار
٦. ڕێژەی بە كارهێنانی (پاتكردنەوه) ٣٢ جار
٧. ڕێژەی بە كارهێنانی (بوونی پێویسته) ٧٥%
٨. ڕێژەی بە كار هێنانی (تێكهه ڵكێش) ٩ جار
٩. ڕێژەی بەكارهێنانی (دووسەروا) نییه

سه رجه می گشتی ژمارەی جارەكان و ڕێژەی بەكارهێنانی گشت هونەرەكانی جوانكاریی وشەیی بە هه موو جۆرەكانییەوه لە كۆی شیعرەكانی شاعیردا: ١٧٤ جاره. جگە لە هونەری سەروادارکه لە كۆی شیعرەكانیدا بە ڕێژەی ١٠٠ % و بونی پێویسته بەڕێژەی ٧٥٪ بەكاری هێناون.

٥. ئه نجام:

جوانكاریی وشەیی ڕەنگدانەوەیەكی گەوره و بە هێزو كاریگەری لە شیعری شاعیرانی كلاسیزم دا بەگشتی و شیعرەكانی سامی عوداڵ دا بەتایبەتی هەیەو وه ك سەرچاوەیەكی لە بن نەهاتوی ڕازاندنەوەی شیعریش بەكارهاتووه و لە داهێنانی جوانكاریی شیعریدا پەنایان بۆ بردووه.

١. سامی عه وداڵ خاوەنی تواناو سەلیقه یەكی بێ پایان بووه و لە بەكارهێنانی ڕەوانبێژی و وشەكاری و هونەرەكانی جوانكاریدا. بە تایبەتیش لە هونەرەكانی جوانكاریی وشەییدا.

٢. جوانكاری لەلای شاعیردا جگە لە وەی ئامانجێكی هونەری و ئیستاتیكی هه بووه، لە هەمان كاتیش دا ڕەهەندێكی مرۆیی و ڕەوشتی و نەتەوەیی بەرزی لە پشتەوه بووه و بەمەبەستی زیاتر خزمەتكردنی بواره جیاوازەكانی ژیانی میلله تەكەی.

٣. بەكارهێنانی جوانكاری بە گشتی و هونەرەكانی جوانكاریی وشەیی بە تایبەتی لە فۆڕم وبەرگێكی جوان و ناسك و سادەو ساكارو ناوازەدا لەو سیمایانەیه شاعیری پێدەناسرێتەوه.

٤. ڕەگەزدۆزی بە هەردوو جۆرەكەی تە واو و ناتەواو جوداوجیاوازیشەوه جێگای بایەخی شاعیر بووەو لە و هونەرانەیه كه شاعیر بە ڕادەیەكی زۆر پشتی پێ بەستووه، بۆ هێنانەكایەوەی داهێنان و تازەگەری لە شیعرەكانیدا.

٥. هونەری(سەروادار) لە و بنەما سه رەكیانەیه كه شاعیر لە كۆیی شیعرەكانیدا لە ئاستێكی فروان و بە ڕێژەی لە سەدا سەد بەكاریهێناوه، وەك ڕەگەزێكی گرینگ و پێكهاتەیەكی بنەڕەتی بنیاتی شیعری.

٦. هەریەكە لە هونەرەكانی (هێنانەوەو كەرتكردن و گێڕانەوەو پاتكردنەوەو تێكهەڵكێش) لەو هونەرانەن ڕۆڵێكی باشیان بینیوه لە ڕازاندنەوەی شیعری و، لە شیعرەكانی شاعیردا وەك دیاردەیەكی زەق خۆی دەنوێنێ.

٧. هونەری (بوونی پێویسته) وەك هۆكارێكی گرینگ و سەرەكی مۆسیقای شیعری، لە سیاقی جوانكاریی وشەیی دا و لەشیعرەكانی شاعیردا بۆته سیمایەكی دیاری داهێنان و تازەگەری.

٨. جێی ئاماژەپێکردنە شاعیر هەموو جۆرەکانی هونەری جوانکاریی وشەیی لە ئاستێکی بەرزدا لەشیعرەکانیدا بەکارهێناوە، بەمەبەستی سودو چێژو ڕازاندنەوەی شیعری. جگە لە هونەری (دووسەروا ــ موستەزاد) کە بە هیچ شێوەیەك لە کۆی شیعرەکانی شاعیردا بەدی ناکرێت، ئەمەش بۆ ئایدیالۆژیەت و تێڕوانینی کەسی و حەزو ئارەزوو بارودۆخی تایبەتی شاعیر دەگەڕێتەوە.

٦. سەرچاوەکان

٦.١ لیستی سەرچاوەکان بەزمانی کوردی:

حەمەد بە گ، جواد ،٢٠١٥، بەشێکی تر لە شیعرەکانی سامی عەوداڵ، چ ١، چاپخانەی پە نجەرە، سلێمانی.

سالار، عەبدولسەلام، ٢٠٠٥، ڕەوانبێژی لە شیعرە کانی نالیدا، چ١، هەولێر.

سجادی، عەلائەدین، ١٩٦٧، ئە دەبی کوردی و لێکۆڵینەوە لە ئەدەبی کوردی، دارمعاریف، بغداد.

سجادی، عەلائەدین،١٩٧٨، خۆشخوانی، چاپخانەی (دار الوطنیة)، بەغدا.

سەید مینە، مستەفا، ٢٠٠٧، پایەی وەفایی لە ناو شاعیرانی سە دەی نۆزدەی کرمانجی خوارووا، چ١، هەولیر.

عە لی ئە حمەد، پە خشان، ٢٠٠٧، شێوازی شیعری گۆران، نامە ی ماستەر، کۆلیژی زمان، زانکۆی کۆیە.

عەبدوڵا، ئیدریس، ٢٠٠٣، جوانکاری لە ئەدەبی کوردیدا، چاپ پە خشی سەردەم، سلیمانی.

عەبدوڵا، ئیدریس، ٢٠٠٧، هەندی هونەری جوانکاری لە شیعری پیرەمێردا. کۆواری کۆڕی زانیاری کوردستان.

عەبدوڵا، ئیدریس، ٢٠١٢، جوانکاری شیعری نوێی کوردی، چ١، چاپخانە ی هێڤی، هەولێر. ئاسۆ عومەر مستەفا،٢٠٠٩، بەها ئیستاتیکیە کانی شیعر...، چ ١، چاپخانەی دهۆك.

فەقێ سلیمان، هەژار، ٢٠١٤، ڕونبێژی لە شیعری مەحوی دا، دەزگای چاپ و پە خشی سەردەم، چ١، سلێمانی.

گەردی، عەزیز، ١٩٧٥، ڕەوانبێژی لە ئە دە بی کوردیدا، بە رگی دووەم، هەولێر.

گەردی، عەزیز، ٢٠٠٢، ڕەوانبێژی لە ئە دەبی کوردیدا، چ١، هەولێر.

محەمەد ئەحمەد، سافیە، ٢٠٠٤، شێوازی شیعریە کوردیەکانی پیربال مەحمود، چاپخانەی ڕۆژهەلات، هەولێر.

مەعروف، کەمال، ٢٠١٠، سامی عەوداڵ، چاپخانەی کارۆ، سلێمانی.

مودەرس، مەلا عەبدولکەریمی، ١٩٩١، بەدیع و عەروزی نامە، چاپخانەی (دارالجاحظ)، بە غدا.

موکریانی، هەژار، ١٣٦٩ هتاوی، هەنبانە بۆرینە، فەرهەنگی کوردی فارسی، چاپی یەکەم، تاران.

ناوخۆش، سەلام و هاورێکان، ٢٠٠٩، کوردۆلۆجی، چ١، هەولێر.

ئەحمەد مستەفا، موحسین، ٢٠٠٣، بە هاری ڕەوانبێژی، چ١، چاپخانەی نارین هەولێر.

٦.٢ لیستی سەرچاوە کان بە زمانی عەرەبی:

احمد قاسم، محمد، الديب، محى الدين، ٢٠٠٣، علوم البلاغة، طرابلس، لبنان.

بن المعتز، عبد الله، ١٩٨٢، كتاب البديع، ط ٣، بيروت.

حلوصي، صفاء، ١٩٨٧، فن التقطيع الشعرى والقافية، دار الشؤن الثقافة العامة، بغداد.

عتيق، عبد العزيز، ٢٠١٥، علم البديع، دار النشر العربية، بيروت

المراغى، احمد مصطفى، ١٩٩٣، علوم البلاغة (البيان والمعاني و البديع)، ط ١، لبنان، بيروت.

الهاشمي، احمد، ٢٠٠٢، جوهر البلاغة في المعاني و البيان والبديع، دار الكتب العلمية، بيروت.